

**Фонд підтримки
демократичних ініціатив**

Фонд Sallux

«Сталий розвиток в Східній Європі – безпека, співпраця на базі християнських цінностей»

Матеріали до конференції

Київ – 2017 рік.

Зміст.

- *Юрій Міндюк*
«ЄДИНА ХРИСТИЯНСЬКА ЄВРОПА. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ
ВИКЛИКИ»..... ст. 3
- *Наталія Майданюк*
КРИЗА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ДЛЯ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ..... ст. 6
- *Юрій Гончаренко*
«НОВА РЕАЛЬНІСТЬ ДЛЯ КОНЦЕПТУ МІЖМОР'Я: СУЧАСНІ
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ» ..... ст. 9
- *Валерій Майданюк*
«ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ БАЛТО-
ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ» ..... ст. 15
- *Олександр Ніконоров «ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ СЕПАРАТИЗМУ НА*
ЗАКАРПАТТІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В
СХІДНІЙ ЄВРОПІ» ..... ст. 22

«ЄДИНА ХРИСТІЯНСЬКА ЄВРОПА. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ»

Існують декілька точок зору на те, як, коли і за рахунок чого вдалося побудувати єдність там, де століттями вирувала міжусобна ворожнеча. Немає сумнівів, що в першу чергу до цього процесу доклалися представники європейських еліт – інтелектуали, політичні та економічні діячі, духовні отці, спільно та поодиноці вони шукали вихід із ситуації шляхом розробки та реалізації різних проектів.

На сьогодні майже ні в кого немає сумнів та розбіжностей сприйняття – і в теоретичній площині, і на побутовому рівні Європа сприймається як єдність. Ми цілком природно пишемо і говоримо: «європейська культура», «європейська наука», зрештою – «європейська інтеграція». Проте щодо «європейської історії» є різні точки зору...

Але незважаючи на всі розподіли та суперечки, все одно Європа сприймається як цілісність, в першу чергу – як культурна та духовна, яка впродовж століть формувалася на базі християнства. І саме християнство живило та живить цю єдність та цілісність. За словами Іоанна Павла II, *«...тривалий процес утворення християнської Європи, який охоплює не тільки ціле перше тисячоліття, а частково навіть і друге. Можна сказати, що в цьому процесі не лише утверджувався християнський характер Європи, а й також формувалась сама європейськість»*.

В XIX-XX ст. церква приділяє дуже велику увагу осмисленню і дослідженню християнських коренів європейської культури та європейської спільноти в контексті вчення Церкви. В енцикліці Лева XIII *«Rerum novarum»* (1891), пізніше – в енцикліках, посланнях пап римських Іоанна XXIII, Павла VI, і, особливо, матеріалах II Ватиканського Собору, знаходить свій вираз концепція **«єдиної християнської Європи»**.

Особливу увагу осмисленню та розвитку цієї концепції приділяв Іоанн Павло II. Він виділив чи не найважливіший аспект культури Європи – зверненість до людини, гуманізм, визнання прав і свобод особи вищою цінністю. Єдність Європи розглядається перш за все як основа і умова реалізації прав людини, захист її гідності. Іоанн Павло II стверджував: *«Чому, кажучи про Європу, починаємо від євангелізації? Причина, напевно, полягає в тому, що саме євангелізація створила Європу, дала початок цивілізації народів та їх культурі. Поширення віри на континенті сприяло виникненню окремих європейських народів, засіваючи в них зерна культур, заснованих на різноманітних рисах, але зв'язаних спільною спадщиною цінностей, вкорінених в Євангелії. Таким чином розвивався плюралізм народних культур на основі цінностей, що визнавались на цілому континенті. Так було в першому тисячолітті і так, у певній мірі, незважаючи на розподіли, було також і в другому тисячолітті: Європа жила єдністю фундаментальних цінностей у розмаїтті національних культур»*. Також він виділяв ще одну важливу рису європейської ідентичності – у вигляді концепції, яка має своїм першоджерелом біблійні одкровення. Кожна людська істота, оскільки вона створена за образом і подобою Бога, має унікальну гідність та вищу цінність. Вона несе в собі свободу, обмежувати яку жодна світська влада не має права. На його думку, саме звідси і бере свій початок сучасна концепція прав людини.

На сьогодні концепція **«єдиної християнської Європи»** втілена у Європейському Союзі та його інституціях. Права людини виголошені базовою цінністю як для ЄС в цілому, так і для кожної окремої країни. Їх дотримання є базовою умовою членства в союзі. Як і за рахунок чого народи Європи прийшли до цього?

Протягом значного проміжку часу, для подолання конфліктів та щоб уникнути кривавих воєн, пропонувалося утворити різні спільні організаційні форми співпраці, а саме - парламентські асамблеї, ради держав, судові органи, об'єднані збройні сили, економічні структури та інші. Однак, попри наявність багатьох пропозицій, вони не були втілені у життя. Одна із основних причин цього полягала в небажанні поступитися власним

абсолютним суверенітетом, з початку - з боку монархів, а згодом – і національних урядів. З часів занепаду Римської імперії почалося формування Європи як, в першу чергу, історичної та культурної спільності, яка попри війни, виокремлення національних держав, стала єдиним майданчиком інтенсивного культурного, наукового обміну, а також руху товарів та капіталів.

Перші відомі спроби заявити про доцільність і необхідність європейської єдності можна відслідкувати ще у XVII сторіччі, в проектах відомого англійського квакера Вільяма Пенна, щодо Європейської Асамблеї та Сполучених Штатів Європи. Значно пізніше, вже у 1923 році Р. Куденгофе-Калергі, під впливом подій на континенті, видав книгу «Пан-Європа», яка отримала велику популярність. З цього фактично і почалося формування організації «Пан-Європа» та континентальний пан-європейський рух. Проте в період між Світовими війнами, попри належність до пан-європейців відомих та харизматичних політиків, окрема чех Т. Масарика, француза А. Бріана та інших, перемогла інша тенденція – авторитаризм, який був зумовлений намаганнями подолати економічну депресію авторитарними засобами.

Проте це було лише незначне відтермінування, і зрештою в 1950 році міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував новий план, який полягав у частковій економічній інтеграції Франції та Німеччини. Ідея, яка належала Жану Моне, була втілена у Декларації Робера Шумана про створення організації, яка контролюватиме видобування вугілля та виробництво сталі у ФРН та Франції.

Декларація Шумана містила три ключові тези:

1. **Негайна мета:** франко-німецьке примирення; Франція пропонує запровадити спільний контроль над виробництвом вугілля і сталі Франції і Німеччини, створивши для цього Високий орган, навзаєм відкрити і інтегрувати ринки цих країн в цих галузях. Оскільки йшлося про сировину, необхідну при виробництві зброї, тим самим запобігти майбутнім гіпотетичним війнам між двома державами;
2. **Стратегічна мета:** побудова Європи – поступове витворення політичного союзу, котрий би унеможливив військові конфлікти між європейськими народами, і підвищив політичну вагу Західної Європи на міжнародному рівні;
3. **Метод поступу:** «Європа не витвориться враз, навіть в межах спільного альянсу; але лише конкретними справами, розбудовуючи поміж собою, передусім, дійсну солідарність»

План Шумана та Моне був реалізований 18 квітня 1951 р. підписанням Паризького Договору про створення **Європейської спільноти з вугілля та сталі** (англ. European Coal and Steel Community), який набрав чинності 23 липня 1952 року. Членами нової організації стали Франція, Італія, Німеччина, Бельгія, Люксембург, Нідерланди. З цього почалися фактичні процеси європейської інтеграції:

- 27 травня 1952 року країни «європейської шістки» підписують Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС).
- Наприкінці 1955 року на конференції у Мессіні країни «європейської шістки» домовились про заснування Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратому).
- 23 березня 1957 року у Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом).
- 8 квітня 1965 року було підписано Договір про злиття виконавчих органів ЄСВС, Євратому та ЄЕС. 1 липня 1967 року цей Договір набув чинності. У результаті була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції. Основними інститутами стали Європейська Комісія, Рада Європейських Співтовариств, Європейський Парламент та Суд Європейських Співтовариств.

- У грудні 1974 року до цих органів додався новий — Європейська Рада, яка складається з глав держав та урядів країн-членів Європейських Співтовариств.
- У 1968 році завершується формування зони вільної торгівлі та митного союзу (перших двох етапів інтеграції) Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)
- 7 лютого 1992 року у Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (інша назва — Маастрихтський договір; саме поняття «Європейський Союз» з'явилося ще під час Паризької конференції 1972 року). Договір набув чинності 1 листопада 1993 року.
- 2 жовтня 1997 року було підписано Амстердамський договір (набув чинності 1 травня 1999 року). Амстердамська угода внесла зміни та доповнення до Маастрихтського договору про Європейський Союз, Римського договору про заснування Європейського (Економічного) Співтовариства та Євратому, Договору про заснування ЄСВС. Ці зміни торкнулись повноважень та напрямків діяльності, а також привели інституційні механізми до цілей, визначених Маастрихтським договором. Особливу роль у цьому відіграв вступ у силу Шенгенської угоди про вільне (безвізове) пересування громадян у межах Європейського Союзу (укладена 1985 року).
- 26 лютого 2001 року був підписаний Ніццький договір, який вніс зміни в механізми інституційного розвитку ЄС з огляду на його майбутнє розширення. Зокрема, квоти представництва в інституціях ЄС були перерозподілені з урахуванням потенційної участі у них нових членів. Положення цього договору набрали чинності 1 лютого 2003 року.
- У грудні 2007 року глави держав і урядів ЄС підписали Лісабонський договір про реформу Європейського Союзу (набув чинності 1 грудня 2009). Він поставив ЄС на нову договірну основу і зробив його демократичнішим, прозорішим і ефективнішим.

Що ж приваблює народи Європи в ідеї європейської єдності та її сучасному втіленні – Європейському Союзу, що примушує одних підтримувати його, попри численні економічні та політичні труднощі, а інших – прагнути вступити в цей союз?

Відповідь на це питання лежить в площині того, що в ЄС на більш високому рівні здатні забезпечити дотримання прав та свобод людини. Там діє ефективна система контролю за дотриманням цих прав. В Конституції ЄС (Хартії основних прав громадян Європейського Союзу) сказано:

Стаття 1. Гідність людини

Гідність людини недоторканна. Її необхідно поважати і захищати.

Стаття 2. Право на життя

1. Кожна людина має право на життя.

2. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений.

Конфлікти, які протягом довшого часу роздирали Європу, війни, перерозподіл територій – від цього всього в першу чергу страждала людина, яку різні сили, абсолютизуючи власну сутність, позбавляли права на гідність і навіть життя. Тому єдність Європи – це в першу чергу умова реалізації прав людини. В основі Європейського Союзу, як і в основі вчення християнської Церкви лежить могутній рух за права людини як вираз її гідності та умов самореалізації.

Рух за єдність Європи – це рух християнський. Коріння єдності Європи – в християнській культурі та духовності. І єдність Європи неможлива без усвідомлення її християнських коренів.

Європейський Союз наразі є втілення високого рівня забезпечення прав і свобод особи. Але свобода це не лише право, але й велика відповідальність. В книзі «Пам'ять і ідентичність» Іоанн Павло II підкреслює:

«Християнство, наголошуючи на гідності і правах людини, вказує шлях, що створює можливості для реалізації в повній мірі свободи особи без загроз свободі інших. Гуманістичний вимір єдності Європи здатна забезпечити саме «єдина християнська Європа»

Концепція «єдиної християнської Європи» є нерозривною частиною соціального вчення Церкви, її серцевини – концепції людської особи, її гідності та неповторної цінності.

Втім, сучасний світ створює також і серйозні виклики. Для Європейського Союзу та християнської Європи. «Дехристиянізація» частини людських душ стала майже dokonаним фактом, і недарма Папа Венедикт XVI закликає до **нової євангелізації Європи**. Простори християнської Європи поступово починає затягувати духовна пустеля секуляризації. Треба розуміти, що всі сучасні загрози і виклики для Європейського Союзу передусім мають в собі і духовну складову:

- Розширення ЄС призвело до того, що стало складніше ухвалювати рішення, тим більше, що кожна країна-член має право вето. Керівні органи ЄС починають вважати недостатньо відповідальними та вкрай забюрократизованими. Вочевидь з'явилася потреба в перегляді деяких засадничих механізмів;
- Триваюча російська агресія в Україні та пов'язані з цим кричущі порушення міжнародного права з одного боку – і економічні інтереси деяких країн ЄС – з іншого, поставили на шальки вагів: дотримання засадничих принципів Союзу, а відтак – збереження санкцій проти РФ, на інших – задоволення власних економічних та енергетичних потреб;
- «Брекзїт», вихід з ЄС Великої Британії, що підриває основи єдності та панєвропейскості;
- зростання впливу популістських антиєвропейських політичних сил в державах-членах ЄС та поширення євроскептицизму (перш за все в Італії);
- міграційний криза, яка миттєво оголила проблему солідарності та спільних цінностей європейських країн.

Ці, та деякі інші виклики вимагають злагоджених і вольових рішень лідерів європейського співтовариства в сфері загальної політики, безпеки і оборони. Які неможливі без повернення до розуміння християнських основ, культурних та духовних, Європейського Союзу.

Наталія Майданюк

КРИЗА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Останні зміни у внутрішній політиці та геополітичних орієнтаціях ключових держав-учасниць Північно-Атлантичного Альянсу, зокрема США, Британії, Франції, засвідчують, що НАТО сьогодні є вже не тим НАТО, яким було в часи Холодної війни. І така трансформація НАТО є дуже тривожним сигналом на фоні нової холодної війни, розв'язаною Кремлем проти Заходу.

Багато політиків країн Альянсу ставлять під сумнів непорушність 5-ї статті статуту НАТО, згідно якої, напад на одну країну-учасницю блоку, вважається нападом на весь Альянс і всі країни союзниці надаватимуть цій країні військову допомогу, аж до воєнних дій. Але в ХХІ столітті документи більш ніж півстолітньої давності, дехто по обидва боки

Атлантики вважає не такими актуальними. Показово, що навіть східноєвропейські країни-учасниці НАТО, зокрема, держави Балтії, не мають надійних гарантій від тиску РФ. Литва, Латвія та Естонія, в яких мешкає значна російська меншина і які перебувають під загрозою російської експансії, неодноразово ставали об'єктами суперечок очільників НАТО щодо того, чи вступатиме Альянс у війну заради їхнього захисту.

Багато експертів 2014 року стверджували, що, якби Кремль організував за кримським сценарієм сепаратистський проект, наприклад, у латвійській Латгалії, яку населяють росіяни, в Брюсселі за цим лише б розгублено спостерігали. Навряд чи США вступали б у війну з ядерною Росією заради маленької Латвії чи Естонії. Радше за все, територіальні претензії РФ до цих країн вирішили б демократично: провели б «референдум» щодо волевиявлення місцевого населення, а після нього – аншлюс. Такий варіант обійшовся б Вашингтону значно дешевше, аніж війна, хоча це стало б нівеляцією 5 статті статуту НАТО про взаємодопомогу. Але прагматизм у політиці Заходу завжди превалював над паперовими деклараціями та договорами, якщо їхнє виконання ставало надто обтяжливим. Навіть Польща як член НАТО, з огляду на сумний історичний досвід «допомоги» західних союзників 1939 року, має чи не найвагоміші підстави для пошуку нових форматів безпеки і формування оборонного союзу з сусідами регіону.

Зміна ролі США

Нова адміністрація Трампа почала перегляд зовнішньополітичної та військової доктрини США, який спрямований на зміцнення американської безпеки, але новий президент проти надмірної допомоги США іншим країнам за американський рахунок. Під час зустрічі Трампа з канцлером Німеччини Ангелою Меркель Дональд Трамп пред'явив Німеччині рахунок на 375 млрд дол., які Берлін нібито "заборгував" у рамках участі в НАТО. Заяви віце-президента США Майка Пенса і міністра оборони Джеймса Меттіса в ході Мюнхенської конференції з безпеки стривожили європейських партнерів США по НАТО. Американці хочуть, щоб європейські члени НАТО підвищили свої військові витрати. У той час як США, які найменше потребують збереження НАТО, витрачають на військові потреби 3,3% ВВП, оборонні витрати всіх інших членів НАТО - нижчі, і це турбує нову американську адміністрацію. Такі члени НАТО, як Великобританія, Франція і Туреччина, виділяють на військові потреби близько 2% ВВП, а такі країни, як Німеччина, Нідерланди і Іспанія, - приблизно 1,2%. Вашингтон, мабуть, рішуче налаштований змінити цю ситуацію. Він наполягає на тому, щоб європейські члени НАТО підвищили свої військові витрати, а також взяли на себе більше відповідальності в рішенні міжнародних проблем.

Частково це пов'язано також із задекларованими намірами США відмовитися від обтяжливої ролі глобального лідера. Нещодавні заяви Дональда Трампа про можливість зняття санкцій з РФ, навіть без жодних зобов'язань з боку Москви, засвідчують, що Сполучені Штати цілком можуть «піти на пенсію» і поступитися роллю світового лідера. Американці впевнені, що на США напруга ніхто не нападе, однак продовження збиткової політики світового гегемона не лише спорожнює бюджет, але й загрожує втягненням у ядерну війну за інтереси дрібних країн третього світу. Поки Вашингтон витрачає трильйони доларів та забезпечує підтримку Тайваню, Ізраїлю, фінансує воєнні операції в Іраку та Лівії, обіцяє захист країнам Балтії, прості американці залишають без роботи через перенесення виробництв у Китай. Для частини американських еліт видається очевидною необхідність повернення до своїх внутрішніх проблем і уникнення зайвих неліквідних ризиків в далеких регіонах. Нащо США втягуватися у війну з РФ за якусь Україну, яка не становить для них жодного інтересу, якщо дружити з Москвою буде вигідніше та безпечніше? Трамп виражає інтереси саме таких американців та підприємців, для яких проблема мексиканських мігрантів важливіша за права людини у Східній Європі. При цьому, в жертву державним інтересам приносяться навіть прославлені «демократичні цінності», які Трамп проігнорував, запропонувавши відновити тортури у поліції. З новим

лідером США явно повертається до консерватизму та ізоляціонізму та позбувається зайвих геополітичних баластів, таких, як Східна Європа.

Ніколи в часи Холодної війни ніяка країна, а тим більше СРСР, не наважувалися впливати та проникати в систему виборів американського президента, як і не робили спроб організації сепаратизму в США. Сьогодні ж Америка лише висловлює занепокоєність з цього приводу. Класик американської геополітики З. Бжезінський стверджує, що з огляду на динамічний розвиток КНР, Індії, Росії, Бразилії та ісламських країн, для США, які вичерпують свій потенціал, найкраще добровільно тихо-мирно піти на пенсію, поки хтось не відправив туди примусово. Тож, коли Америка відійде та зануриться у свої внутрішні проблеми, Україна і вся Європа будуть змушені самостійно вирішувати проблеми своєї безпеки в умовах зростання військової агресії Росії та терористичних загроз мусульманських країн Близького Сходу.

Тест на міцність для ЄС

Тенденції свідчать, що через десяток років може розвалитися також й найбільша офіційно-задекларована «національна ідея» України - Євросоюз. Попри окремі переваги, ЄС став обтяжливою бюрократичною структурою, яка і порушує національний суверенітет європейських держав, і брюссельською міграційною політикою створює загрози для старої Європи. Багато країн-учасниць, зокрема Польща, Угорщина, Греція спокусилися Євросоюзом не в останню чергу завдяки величезним інвестиціям з боку Брюсселя. Так, Польща отримала від ЄС понад 37 млрд. євро на розвиток інфраструктури. Однак після виходу Британії, та заяв впливових французьких політиків про небажання Франції готувати утриманців з ЄС, участь у Євросоюзі може перестати приваблювати навіть багатьох дійсних учасників.

Вже сьогодні в Брюсселі багато говорять про зменшення підтримки збанкрутілих союзників, закриття кордонів в середині ЄС задля зниження потоку мігрантів. В умовах розмов про те, що після *Brexit* інші члени ЄС теж відокремляться від союзу, що Греція вийде з євросони, а також неспокійного очікування результатів протистояння ЄС на виборах у Франції і Німеччині, Брюсселю буде вкрай непросто відповісти на невизначеності всередині НАТО побудовою структури безпеки під егідою ЄС.

Турецький розлом

Лінія розлому системи євроатлантичної безпеки цілком вірогідно може пройти і через Туреччину, яка користувалася гарантіями безпеки США ще з часів початку Холодної війни. Однак сьогодні впливові західні політики висловлюють серйозні сумніви у готовності НАТО надавати військову допомогу Туреччині, яка на даний момент вкрай розчарована Альянсом. Після збиття турецькими військовими російського літака та несподіваної хвилі терактів у турецьких містах питання солідаризації з союзниками у протистоянні Москві для Туреччини залишилося під сумнівом. Деякі представники НАТО натякнули Туреччині, що вона не зможе розраховувати на підтримку з боку Північноатлантичного альянсу, якщо спровокує збройний конфлікт із Росією. Міністр закордонних справ Люксембургу Жан Ассельборн, зазначивши, що говорить від імені всіх союзників, зауважив: «НАТО не має дозволити втягнути себе у збройну ескалацію з Росією через нинішню напруженість у відносинах між РФ і Туреччиною. Зобов'язання захищати кожного члена НАТО поширюються тільки на випадки, якщо одна з держав-членів зазнає безпосереднього нападу». Тож Європа нині не готова втручатися у війну з Росією, витратити мільярди євро й платити життям своїх громадян за амбіції Туреччини в Близькосхідному регіоні.

Туреччина, яка потребує підтримки своїх союзників по НАТО, перебуваючи під натиском з боку таких груп, як Робоча партія Курдистану (РПК) / Партія «Демократичний союз» (РҮД), ІДІЛ і терористична організація ФЕТÖ Фетхуллага Гюлена, не тільки не отримує цієї підтримки, але ще і стає свідком того, як деякі члени НАТО прямо або побічно підтримують цей поступ.

На цьому тлі не дивно, що останнім часом зріс інтерес Анкари до Києва та збільшилися масштаби співробітництва між обома країнами. Турецька влада 2015 року ухвалила низку особливих заходів для підтримки Києва, зокрема, щодо постачання військових госпіталів Україні. Під час візиту Президента Порошенка в Анкару 2016 року Україна та Туреччина підписали Спільну декларацію, яка включає співпрацю й у сфері безпеки, включно зі спільним виробництвом зброї. Отож пошук нових союзників чи навіть формування антиросійської коаліції, поза альянсом, стає одним із пріоритетів зовнішньої політики Туреччини.

Отож різниця в інтересах між Західною та Центральною Європою дедалі поглиблюється. Нинішні структури безпеки виявилися недостатньо ефективними, тому реконфігурація міждержавних відносин Східної Європи вже давно назріла. В умовах подальшої кризи Євроатлантичної системи безпеки, її альтернативою могла б стати Балто-Чорноморська вісь, країни якої, більше зацікавленні у безпеці регіону та захисті від Росії, аніж безпечна Західна Європа та США, яким Москва де-факто прямо не загрожує. Коаліція країн Балто-Чорноморського регіону могла б включати як членів, так і не членів ЄС і НАТО в Східній і Південній Європі та могла б стати додатковим рівнем захисту для країн-учасниць, якщо в рамках НАТО система колективної безпеки раптом дасть збій.

Юрій Гончаренко

НОВА РЕАЛЬНІСТЬ ДЛЯ КОНЦЕПТУ МІЖМОР'Я: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

1. Актуальність

В умовах російської агресії проти України, диверсійної діяльності російської агентури в інших країнах, намагань Кремля впливати на всі процеси на європейському континенті у потрібному для себе ключі, актуалізується питання щодо більш ретельного дослідження та практичного впровадження концепції «Міжмор'я» - формування Балто-Чорноморського потужного геополітичного союзу країн Центральної та Східної Європи (Польща, Україна, Литва, Латвія, Естонія та ін.). Зрозуміло, що Україна в цьому об'єднанні має відгравати одну з ключових ролей та бути чинником, що стримуватиме великоросійські імперські амбіції.

Реалізація цього проекту нестиме важливі геополітичні, економічні, безпекові та культурні переваги. Сильні та незалежні Польща та Україна, разом з балтійськими країнами мають можливість створити міцний регіональний союз, який, окрім всього іншого, матиме важливе історичне підґрунтя у вигляді спадщини Київської Русі, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. При нинішніх умовах це може бути надзвичайно цінною ініціативою та відповіддю на агресивні потуги євразійської імперії, які небезпечні для всіх країн Європи, але під перший удар якої вже потрапила Україна.

Не варто забувати, що головний ідеолог «російського міра» О. Дугін прямо заявляє:

«Існування України в нинішніх кордонах і з сучасним статусом «суверенної держави рівнозначне завданню жакливого удару по геополітичній безпеці Росії, рівноцінне вторгненню на її територію. Подальше існування унітарної України не припустиме. (...) Ця територія повинна бути поділена на кілька поясів, відповідно до геополітичних та етнокультурних реальностей».

Відтак Російська Федерація концентрує всі свої зусилля на те, щоб залишити Україну в своїй орбіті, і одночасно досягнути домінування в Центральній та Східній Європі. Ще З. Бжезинський зазначав, що Росія без України не зможе стати імперією.

Це означає, що міжнародне співтовариство має докласти макимальних зусиль, щоб не дозволити Росії досягнути своїх неоімперських цілей. Частина сучасних політиків це розуміє.

Наприклад, як активного прихильника концепції Міжмор'я можна розглядати польського президента Анджея Дуду, який, зокрема, зазначив: «Я обмірковую ідею створення партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів». Також можна пригадати, що ці ідеї підтримував экс-президент Польщі Лех Качинський, який у 2008 р. виступав за створення коаліції Польщі, України, Литви, Латвії, Естонії для політичної підтримки Грузії в умовах військовій агресії з боку Росії.

В історичній ретроспективі не можна не згадати, що ця ідея, створення союзу країн, розташованих між Балтійським та Чорним морем, була озвучена і навіть зроблені певні формальні кроки – підписання декларації про створення союзу на засадах конфедерації, в серпні 1919 р., на конференції у Латвії за участі представників Урядів Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України. Але далі декларації, через певні непорозуміння, справа не пішла.

Також не можна не згадати Юзефа Пілсудського, який власне і є автором проекту «Міжмор'я». За його задумом, Польща мала стати ядром нової конфедеративної держави, що збрала б, з одного боку, всі європейські «частки» Російської імперії – від Фінляндії до Азербайджану, а з іншого – всі слов'янські народи за виключенням росіян – від Дону до Балкан. Пропонована Пілсудським конфедерація повинна була продовжити багатонаціональну та багатокультурну традицію колишньої Речі Посполитої. Пілсудський вважав, що її відновлення дозволить уникнути державам Центральної Європи домінування Німеччини або Росії. Категорично проти ідеї виступив СРСР і всі західні держави, за винятком Франції. Проте Ризький трактат у березні 1921 року поклав край цим ідеям. Замість концепції Міжмор'я, потужної федерації від Балтійського моря до Чорного з політичним центром у Варшаві, Пілсудський змушений був укласти мир із більшовиками. Як наслідок — поляки припинили визнавати Українську Народну Республіку, натомість визнали Українську Радянську Соціалістичну Республіку.

Під час Другої світової війни концепція альянсу країн, розташованих на узбережжях Балтійського, Чорного та Адріатичного морів, була відроджена у 1942 році польським генералом Владиславом Сікорським, коли шляхом перемовин між грецьким, югославським і чехословацьким урядами в екзилі пробували домовитися про повоєнний устрій цих та інших країн Східної Європи. Сікорський вважав, що повоєнна Центральна Європа має стати демократичним простором національних держав, об'єднаних за принципом конфедерації. Але ця концепція не була схвалена союзниками по антигітлерівській коаліції, а у Москві вона взагалі розглядалась як загроза.

2. Теоретичні та практичні аспекти реалізації

Для вироблення практичних рекомендацій щодо реалізації ідеї створення Балто-Чорноморського союзу держав в контексті потреб і зусиль України, необхідно розглянути три основні зовнішньополітичні вектори для Української держави: євразійський (Росія та інші країни СНД), євроатлантичний (Західна Європа та США) і південно-східний

(Балкани, Туреччина, країни Близького Сходу). Навколо цих напрямків складаються відповідні парадигми зовнішньо-політичного мислення. Всі вони мають глибокі історичні корені та зумовлені об'єктивними геополітичними чинниками.

Згідно з класичною геополітикою, існує два геополітичних простори – телурократичний і таласократичний. До першого, який є втіленням євразійської моделі, відносять тип цивілізації або форму сучасної держави, все економічне, політичне і культурне життя якої внаслідок географічного розташування зосереджується на діяльності, що пов'язана з сушею. Другий, навпаки, є втіленням євроатлантичної моделі та типом цивілізації або формою сучасної держави, все економічне, політичне і культурне життя якої внаслідок браку земельних ресурсів або особливостей географічного положення, зосереджується на діяльності, так чи інакше пов'язаній з морем, морським судноплавством і контролем морських просторів, прибережних регіонів.

Між ними, за теорією, розташовані регіони (або цивілізації), якому відведена ключова роль у глобальному балансі сил і який можна назвати «країною, або цивілізацією межі». Не вдаючись до критики чи підтвердження самої цієї теорії, варто зазначити, що Україна, яка вочевидь є однією з цих «країн, або цивілізацій межі», в своїй історії мала від цього як значні переваги, так і великі проблеми. За українські території постійно велася боротьба потужних світових гравців.

Довший час Україна перебувала під контролем Російської імперії, яка нав'язувала нам євразійські цінності патерналізму, авторитаризму, етатизму, що значно сповільнювало розвиток. Після отримання незалежності і до сьогодні певна частина українського населення продовжує підтримувати проросійські орієнтації. З початком російської агресії в Криму та на Сході України, толерантність до Росії в Україні значно зменшилася, проте все одно не зникла повністю.

В результаті Революції Гідності 2013-2014 років та наступних подій, Україна недвозначно обрала євроатлантичний вектор розвитку, а євразійський вектор перестав бути актуальним. Незважаючи на це, потрібно реалістично підходити до шансів України стати членом Європейського Союзу та/або НАТО. Для набуття формальних підстав на членство в цих організаціях необхідно виконати низку заходів, серед яких ключовими є: подолання корупції, кодифікація вітчизняного законодавства відповідно до вимог Євросоюзу, реформування судової системи, модернізація ключових сфер економічного та суспільного життя і т. ін. Зрозуміло, що це все не може відбутися в один день.

З іншого боку - Євросоюз зіткнувся з цілим рядом сучасних викликів: терористичні загрози, міграційна проблема, економічні проблеми в деяких країнах Євросоюзу, що відсуває питання вступу України до Європейського Союзу. В цих умовах актуалізується питання щодо формування потужного Балто-Чорноморського союзу, який стримуватиме імперські амбіції Російської Федерації.

Оскільки більшість потенційних членів утворення вже є членами Європейського Союзу, практична реалізація концепції «Міжмор'я» у вигляді Балто-Чорноморського Союзу має відбуватися таким чином, щоб були відсутні конфлікти між членством в ЄС, НАТО та БЧС на початковому етапі. Доцільною виглядає концентрація на безпековій та економічній сферах.

3. Економічне обґрунтування

Аналізуючи економічні переваги створення Балто-Чорноморського союзу, зазначимо, що економіки цих країн досить добре доповнюють одна одну. Наприклад, Експерт Ігар Тишкевич в своєму дослідженні щодо експортних можливостей економік України, Білорусі, Польщі, Литви, Румунії та Словачії, зазначив, що у випадку їх кооперації не відбувається «перекриття», навпаки – відбувається доповнення. А за спільними можливостями як мінімум не поступаються можливостям Німеччини.

Також треба зазначити, що в разі реалізації проекту «Міжмор'я», «країни межі» почнуть в повному обсязі використовувати свої географічні переваги як країн, через які здійснюватиметься більшість транзитних товарних операцій.

В цих перевагах криється і одна з головних небезпек: країни, які найбільше втрачатимуть у разі появи Балто-Чорноморського союзу – а це однозначно Росія і, в певних сферах, Німеччина, будуть чинити найбільший опір появі нового утворення.

4. Формат майбутнього «Міжмор'я»

Для пошуку оптимального формату майбутнього утворення слід враховувати, по-перше, те, що основна частина потенційних членів першої хвилі є членами ЄС, а по-друге, враховувати діючу в ЄС програму Європейської Політики Сусідства.

Зараз в ЄС якраз відбуваються процеси перегляду та корекції цієї програми, і є доцільним вийти з чіткими пропозиціями для європейських партнерів, щоб в новому форматі цієї програми органічною частиною було враховано створення Балто-Чорноморського Союзу. ЄС можна також розглядати як одного з потенційних «спонсорів» чи інвесторів проекту, оскільки країни т.зв. «Старої Європи» зацікавлені, щоб на східних кордонах ЄС існувало стабільне та дружнє утворення, здатне стримувати агресивні дії Росії.

Щодо конкретно формату майбутнього «Міжмор'я», то тут можна розглянути кілька варіантів. Насамперед, можна врахувати досвід створення самого ЄС і піти шляхом підписання галузевих, секторних чи безпекових угод, відкритих до подальшого підписання.

Як і в далекі часи Великого князівства Литовського, сучасний Балто-чорноморський союз має базуватися на трикутнику Варшава-Вільнюс-Київ, що в принципі відповідає наявній інтенсивності співпраці, а також – співробітництву в безпековій сфері, зокрема Польща та Литва активно і суттєво допомагають Україні в її війні з Росією. Очевидно також, що найбільш перспективними потенційними членами утворення є Латвія та Естонія, меншою мірою, через сучасні політичні обставини всередині цих країн – Молдова та Грузія. Не виключено, що бажання приєднатися виявлять Словаччина, Румунія, Швеція та Фінляндія. В якійсь мірі цей союз можна вважати Антимосковським безпековим пактом, і відповідно, він може бути цікавий тим країнам, що мають вже чи розглядають вірогідність проблем у стосунках з Росією, в тому числі – і збройних конфліктів.

Щодо Білорусі, то на сьогодні її членство в цьому утворенні виглядає малоімовірно, хоча непередбачуваність та агресивність політики Москви може змусити Олександра Лукашенка шукати захисту, і Балто-Чорноморський союз якраз може бути такою парасолькою. Хоча членство режиму, подібного до білоруського, слід розглядати виключно ситуативно, і воно не може мати рівні права з іншими, демократичними країнами.

Щодо конкретного формату діяльності БЧС, та органів його управління, то є сенс розглянути наступну модель:

Вищими органом управління має стати Рада (Форум) голів держав-учасниць. Постійно діючими мають бути Комісії, відповідно до підписаних міждержавних угод;

Окремо слід виділити Комісію (Раду) з безпеки, яка має об'єднувати міністрів оборони та, можливо, голів розвідки/контррозвідки і безпекових організацій. Цей орган має забезпечувати багатостороннє військове співробітництво, а також швидку реакцію на виклики та загрози безпеці кожної з країн-учасниць;

Для забезпечення економічної співпраці має діяти Рада міністрів Союзу, яка має об'єднати голів Урядів країн-учасниць. В межах БЧС має формуватися зона вільної торгівлі, уніфікуватися податкова та інша регуляторна політика, даватися відповіді на виклики енергетичній безпеці;

Координацію діяльності може здійснювати Секретаріат БЧС.

Джерелом фінансування проекту, окрім самих країн-учасниць, може бути:

Окремі фонди ЄС, які зараз виділяються на потреби програми Східного партнерства. Для цього Європі треба пояснити, що нове утворення не є загрозою існуванню самого ЄС, а навпаки – має на меті створити зону безпеки та стабільності на східних кордонах Європейського Союзу;

Потенційним інвестором/спонсором також може бути Китайська Народна Республіка, яка останнім часом виявляє зацікавленість в інвестиції в країни-потенційні учасники БЧС, зокрема – активізувалися подібні контакти між урядами КНР та Польщі. Якщо Балто-Чорноморському Союзу буде що запропонувати Пекіну, цілком ймовірно, що відповідь буде позитивною.

5. СВОТ-аналіз концепції реалізації проекту «Міжмор'я»

Фактори, що сприяють реалізації:	Фактори, що заважають реалізації:
<ul style="list-style-type: none"> • Посилення загрози з боку Росії через агресію проти України; • Підтримка такого інтеграційного союзу з боку США, як важіль протидії Росії та ЄС; • Зростання рейтингів правоцентристських та націоналістичних сил в країнах-потенційних учасниках об'єднання, які не мають чітких проєвропейських поглядів; • Бажання Польщі відродити могутність часів Речі Посполитої; • Спільні слов'янські корені. 	<ul style="list-style-type: none"> • Негативне ставлення до такого об'єднання зі сторони Росії та Німеччини; • Велике розшарування зовнішньополітичних поглядів населення у країнах, які мають увійти до даного союзу; • Конфліктні сторінки історії України та Польщі, штучно розігріті Росією; • Бажання не однієї з країн-потенційних учасників стати центром цього союзу, егоїстичність їх поглядів.
Можливості для України, які надає реалізація:	Ризики для України, пов'язані з реалізацією:

<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення обороноздатності країни; зменшення загрози зі сторони Росії; • Відкриття ринків країн, які є досить еластичними до ціни товарів (а конкурентною перевагою України на даному етапі є саме ціна); • Реалізація амбіцій лідерства, зокрема і через присутність найбільшої кількості представників в єдиному парламенті (оскільки України на даний момент залишається найбільш густонаселеною країною з усього можливого альянсу); • Зміцнення позицій України на світовому рівні; • Розширення фінансування внутрішніх інновацій та залучення інновацій зі сторони країн-партнерів; • Вільний доступ до Балтійського та Адріатичного морів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Існує можливість погіршити відносини з головним донором ЄС – Німеччиною; • Зростання внутрішніх протиріч в самій Україні (особливо може загостритись східне питання); • Відтік талановитої молоді до країн-партнерів; • Менші обсяги внутрішніх ринків країн-партнерів перед загальним ринком ЄС та Митного союзу; • Втрата фінансової допомоги та інвестицій з ЄС. Фінансові можливості Польщі, Румунії, Угорщини та Словаччини є значно меншими, ніж у тієї ж Німеччини, Франції, Великої Британії чи Іспанії; • Посилення польського впливу на Україні і можливе національне гноблення.
--	---

6. Висновки

- З початком російської агресії проти України різко зросла актуальність створення Балто-Чорноморського союзу. Концепція «Міжмор'я» в новій, сучасній редакції, є актуальною і можливою для реалізації.
- Створення Балто-Чорноморського союзу вигідно всім його потенційним учасникам, як в безпековій сфері, так і в економічній. Проте слід очікувати на значний спротив, в першу чергу – з Росії.
- При практичній реалізації проекту слід унеможливити конфлікти між членством в БЧС та ЄС/НАТО.

Валерій Майданюк

«ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ»

Враховуючи системну кризу ЄС та неготовність Заходу надати реальні гарантії безпеки Україні, Грузії та Молдові від російської агресії, між країнами Балтійсько-Чорноморського регіону дедалі актуальнішими стають спільні оборонні інтереси.

Підстави формування Балто-Чорноморської осі

Після неприхованої російської агресії проти України та різких висловлювань російських лідерів про те, що російські танки за кілька днів можуть бути у Варшаві, Ризі й Таллінні, криза європейської системи безпеки стала дедалі очевиднішою. У зв'язку з одночасною

девальвацією Будапештського меморандуму й задекларованими кремлівською пропагандою намірами відновити СРСР та повернути у свою сферу впливу Центральну Європу спільного агресивного сусіда низка країн Східної Європи, від Фінляндії до Грузії, опинилися в однаковому геополітичному становищі. Спільні загрози країн Балтійсько-Чорноморського регіону зумовлюють об'єктивні підстави для формування нового військово-політичного союзу на території Східної Європи. Для України, яка вже зазнала прямої російської агресії, єдиними потенційними союзниками, як і потенційними жертвами російського тиску, є наші найближчі сусіди: Польща, Молдова, Грузія, Литва, Латвія та Естонія, а віднедавна й Туреччина. Характерно, що більшість потенційних учасниць Балто-Чорноморської осі вже тією чи іншою мірою втягнуто в гібридну, інформаційну, історично-ідеологічну, торговельну, холодну або й гарячу війну з російською агресією.

В інформаційному просторі країн регіону дедалі більшої популярності набуває ідея Балто-Чорноморського союзу (БЧС), яка в Польщі на початку ХХ століття існувала під назвою «Міжмор'я» або «Intermarium». Конфедеративний план, який висунув польський лідер Юзеф Пілсудський, сьогодні міг би стати не стільки міждержавним об'єднанням, скільки багатосторонньою угодою про взаємодопомогу країн між Балтійським і Чорним морями, тобто тих держав, які сприймають Москву як загрозу своєму національному суверенітету та територіальній цілісності.

Згідно із задумом, на першому етапі інтеграції Балто-Чорноморський союз може об'єднати Україну, Польщу, Грузію, Литву, Латвію й Естонію. На другому можливе розширення альянсу до Адріатично-Балто-Чорноморського союзу із залученням таких країн, як Молдова, Хорватія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Чехія, Азербайджан і Туреччина. Окрім згаданих держав, до нього теоретично в перспективі могли б вступити Румунія, Болгарія, Білорусь (після ліквідації режиму Лукашенка), а також Фінляндія, яка взимку 1939-1940 років також марно чекала допомоги від західних союзників. Як потенційних партнерів розглядають також позаблокові Австрію та Швецію.

У сучасній ситуації блок Міжмор'я не мав би на увазі тісного союзу або повномасштабного альянсу. Головною його метою було б обмеження та стримування російської експансії шляхом спільної оборони групи країн, готових допомагати одна одній у гібридних війнах. Така антиросійська коаліція об'єднала б держави, готові взяти на себе зобов'язання військового та іншого співробітництва в протистоянні імперським амбіціям Москви.

Частково Міжмор'я вже розвивається, що усвідомлюють у Росії, і це вже стає проблемою для Москви. Зароджується також багатостороння співпраця між країнами Міжмор'я в рамках спільної польсько-литовсько-української бригади. Уже кілька років існують Організація за демократію та економічний розвиток (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) та Співдружність демократичного вибору (Україна, Молдова, Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Македонія, Румунія, Грузія). Предтечею ж «Інтермаріуму» (Балто-Чорноморського союзу) можна вважати ГУАМ, «Східне партнерство», «Чорноморське співробітництво», «Вишеградську четвірку». У такому союзі може об'єднатися більшість слов'янських народів зі спільними економічними й політичними інтересами. А релігійна і мовна різноманітність країн-учасниць сприятиме гарантуванню рівноправності кожної держави та не дозволить домінувати в союзі одній з них. Країни Міжмор'я завжди розуміли спільну долю в протистоянні спочатку Російській імперії, потім – СРСР, а нині –

Російській Федерації. Напад Росії на Україну й анексія нею Криму тільки посилили почуття взаємної солідарності Східної Європи, яке існувало раніше.

Зацікавленні сторони

Потенційними союзниками України, як і потенційними жертвами російського тиску є наші найближчі сусіди по регіону: Польща, Молдова, а також Грузія, Литва, Латвія та Естонія. Від російської експансії прагнуть себе захистити також Азербайджан та Туреччина.

Грузії та Молдові ніякі міжнародні гарантії та обіцянки США не допомогли зберегти територіальну цілісність і безпеку своїх громадян. Попри усю демократичну та правозахисну риторичку про необхідність поважати державний суверенітет, Захід так і не зміг захистити ні Молдову, ні Грузію, ні Україну від російської агресії.

Серйозні підстави для формування оборонного союзу з сусідами регіону є у Польщі, яка вже має історичні приклади «допомоги» західних союзників у 1939 та з 1945 по 1989 роки. У той час, як Німеччина і Франція рахують гроші від партнерства з Газпромом, не вбачаючи у Росії загрози для власної безпеки, для Польщі недопущення просування Росії до своїх кордонів є питанням виживання, що й зумовлює всебічну підтримку офіційною Варшавою України. Польща та Литва є єдиними країнами, які розглядають можливість військової допомоги Україні у захисті від російської агресії. Окрім того, ще в березні, польські дипломати на засіданнях структур ЄС наголошували на необхідності відновлення Україною ядерного статусу, що є ще одним прикладом демонстрації справжніх союзницьких відносин, а не «глибокої стурбованості».

Спільні геополітичні інтереси в регіоні має також Туреччина, яка, між іншим, вже виграла одну кримську війну й має з Росією давні антагоністичні відносини. Захист кримських татар, а також всього тюркомовного та мусульманського населення Російської Федерації, зокрема татар, башкир, чувашів, волзько-камських болгар, як етнічно-споріднених народів, Туреччина вважає своїм головним цивілізаційним завданням. Зоною спірних інтересів між Росією та Туреччиною є також Азербайджан, Кавказ і тюркомовні мусульманські країни Середньої Азії, які всупереч історичній та культурологічній логіці потрапили під вплив «русского мира», проти чого активно бореться Туреччина.

Історичні прототипи Балто-Чорноморського союзу

Ідея геополітичної єдності навколо Балто-Чорноморської осі висловлювалася ще за часів УНР Михайлом Грушевським, а також ідеологом українського націоналізму 1930-х Юрієм Липою. В своїй праці «Орієнтація чорноморська», що входила у трактат «На порозі Нової України», Грушевський виклав основні ідеї щодо ролі Чорного моря у визначенні політики України, що фактично стало геополітичною концепцією. Уряд УНР в екзилі покладав надії на антиросійський союз разом з Кубанню, Доном, Терекком, народами Кавказу. Юрій Липа став автором геополітичної «Чорноморської доктрини», в якій вказував на історичну спільність орієнтації за віссю Північ — Південь — від Скандинавії та балтійських країн до Чорного моря і Малої Азії.

Однак балто-чорноморська геополітична спільність не була лише теоретичним конструктом інтелігентів-публіцистів, а століттями існувала у формі потужних супер-держав, в надрах яких і народилася українська нація та культура. Праобразом цієї спільності існував з часів Київської Русі, що сформувалась уздовж торговельного шляху «із варяг у греки», а в часи походів князя Святослава і включення у зону інтересів Києва Кавказу та Балканського півострова, зокрема Болгарії, цей союз повноцінно існував тисячу років тому. Велике князівство Литовське у складі Литви, Білорусі й України простягалось від Балтійського по Чорноморське узбережжя і було мабуть одним з найсвітліших періодів історії українського

народу після занепаду Київської Русі. Ця епоха відзначалася вільним розвитком православ'я, української мови та культури без будь-яких східних чи західних культурних гегемоній.

Ще одним, але менш успішним проектом втілення балто-чорноморської єдності стала Річ Посполита, яка зазнала розколу та колапсу через надмірний польський імперський шовінізм. Сьогодні польські публіцисти, зокрема Юліуш Мірошевський, обґрунтовують необхідність визволення від Росії територій, ULB (Україна, Литва, Білорусь), причому без перегляду існуючих повоєнних кордонів Польщі на засадах мирного співіснування. Ця концепція, стала засадничою для сучасної східнополітичної дипломатії Польщі. Відмовившись від імперських амбіцій, Польща, вміло перезавантажує свої історичні стосунки з українцями, білорусами та литовцями, що дає шанс народам, які колись творили Річ Посполиту на порозуміння. Після розпаду СРСР так звана ідея «міжмор'я» і, зокрема, відродження Речі Посполитої, знову набула популярності в колах польської інтелігенції. Спроби побудови такого військово-політичного союзу засвідчують дипломатичні взаємини Хмельницького і Мазепа зі Швецією та Туреччиною, успіх яких, міг би кардинально по іншому повернути колесо історії та долю українського народу.

За часів Л. Кучми у 1997 році утворюється ГУАМ у складі країн Чорноморського регіону Грузії, України, Молдови, Азербайджану — альтернативна структура інтеграційним проектам Москви на теренах СНД. Білоруський Народний Фронт і Народний Рух України на початку 90-х років також активно просували проект Балто-Чорноморського Союзу (БЧС).

Військово-економічний потенціал країн Міжмор'я

У соціально-економічному та демографічному аспекті Балто-Чорноморський геополітичний блок міг би стати потужним світовим гравцем, адже, наприклад, Туреччина займає 17 місце у світі за рівнем економічного розвитку. Інша потенційна учасниця Польща перебуває в межах перших 25 розвинутих держав, що в поєднанні з відновленим аграрно-промисловим потенціалом України за основними сумарними економічними показниками вже тепер залишає далеко позаду Митний союз Росії та Казахстану. До прикладу, річний бюджет РФ становить 247 млрд доларів, тоді як бюджет лише Туреччини дорівнює 190 млрд дол., Польщі – 92 млрд, Фінляндії – 146 млрд, Угорщини – 66 млрд, що в сумі дорівнюватиме 437 млрд. Тобто економічний потенціал країн Балто-Чорноморського союзу майже вдвічі перевищує економіку РФ.

У демографічному відношенні лише 70 млн населення Туреччини разом з 45 мільйонами українців та 38 мільйонами поляків перевищують 136 мільйонів населення Росії, значна частина якого є тюркомовними мусульманами та сепаратистами.

У військовому аспекті такий союз потенційно перевищуватиме російські збройні потужності та стане вагомим стримувальним фактором у подальших експансіоністських планах Кремля. Військово-морський флот Туреччини, який побудували німецькі компанії, є найпотужнішим у регіоні та значно випереджає за озброєнням російські застарілі радянські зразки. Військовий союз країн Балто-Чорноморської осі навіть за чисельністю особового складу військ може стати вагомим фактором стримування російської агресії. Якщо армія РФ налічує близько 766 тис. осіб, то 120 тис. польських військовослужбовців разом з 410-тисячною турецькою армією та 250 тис. українських військових можуть сформувати близько 800-тисячну армію, яка стане найпотужнішою військовою силою в Європі.

Сьогодні різниця у інтересах між Західною та Центральною Європою дедалі поглиблюється, при чому країни Центральної Європи стараються бути більшими європейцями ніж французи чи німці, яким об'єднана Європа не є духовною цінністю. Можливо, Україні варто змінити східно-західний вектор зовнішньополітичної орієнтації, який окрім цивілізаційного розколу держави не приносить ефективних результатів, і почати будувати насамперед військово-оборонний союз з країнами, в яких питання захист від російської агресії як і у нас, стало національною ідеєю.

Фактори, які розколюють ідею Балто-Чорноморського Союзу

Незважаючи на те, що наразі Балто-Чорноморський союз залишається абстрактною ідеєю, яка базується на окремих фактах історії та спільності геополітичного становища перед загрозою російської експансії, тим не менше ця ідея видається дуже перспективною. Вже сьогодні можна чітко побачити геополітичну вісь "Литва - Польща - Україна - Грузія - Туреччина", які об'єднані спільними оборонними інтересами. Однак військової, як і економічної потужності цьому об'єднанню могли б надати лише Україна, Польща та Туреччина, які володіють найбільшим ВВП та мають оснащені й боєздатні збройні сили. Водночас армії інших учасників, зокрема країн Балтії теоретично могли б відігравати допоміжну роль, оскільки збройні сили Естонії та Латвії володіють, до прикладу, лише одним танком та кількома катерами берегової оборони.

Проте, попри всю привабливість ідеї Балто-Чорноморської єдності, є ряд факторів, які можуть залишити цей перспективний міжнародний проект лише геополітичною ілюзією патріотичних сил країн регіону. І не лише тому, що на державному рівні між цими країнами наразі не ведеться активної роботи щодо інтеграційного проекту, але й тому, що існує низка чинників, які розділяють потенційних союзників. Насамперед можливі держави-учасниці ще надто розрізнені, щоб виступити єдиним фронтом. Їх майже нічого не об'єднує, окрім слабких економічних зв'язків та слабо усвідомленої загрози з боку Москви, що не формує підстав для негайної інтеграції. Крім того, потенційних учасників розділяє євросоюзний кордон: Україна, Грузія та Молдова досі не є членами ані ЄС, ані НАТО, на відміну від тієї ж Польщі чи Литви. Учасниці ЄС у своїй зовнішній політиці змушені орієнтуватимуться на Брюссель та Вашингтон, натомість інші країни регіону залишаються наодинці проти РФ. А Білорусь під владою Лукашенка зберігає нейтралітет при цьому, залишаючись в рамках Союзної держави з Росією. Тобто потенційні учасниці БЧС наразі перебувають в трьох геополітичних зонах, а Білорусь взагалі - "по той бік барикад".

Не варто також забувати, що на теренах Східної Європи стикаються дві цивілізації: Латинська (держави з переважно католицьким населенням) і Візантійська (країни з переважно православним населенням), відносини між якими ще не позбулися давніх історичних образ. А якщо потенційними учасниками БЧС стануть Туреччина і Азербайджан - Балто-Чорноморський союз розділятиметься ще й ісламським фактором, що в умовах інтенсифікації міжнародного тероризму та глобального протистояння християнства й ісламу стане додатковим чинником геополітичної недієздатності. Окрім того, події, які сталися за останній місяць у двох потенційних центрах сили майбутнього проекту Балто-Чорноморського союзу, не лише віддалили на невизначений час перспективу його створення, але й створили умови для конфлікту між його учасниками.

Три удари по Балто-Чорноморському Союзу.

Польсько-українське похолодання

Проект створення БЧС, або *Intermarium*, як його частіше називають у Польщі, найінтенсивніше формувався в рамках польсько-української співпраці. Польща та Литва

стали єдиними країнами, які прийняли рішення військової допомоги Україні у захисті від російської агресії. Окрім того, польські дипломати на засіданнях структур ЄС наголошували на необхідності відновлення Україною ядерного статусу. А у вересні [2014](#) року було домовлено створення спільного військового підрозділу литовсько-польсько-української бригади LITPOLUKRBRIG, в рамках якої військові трьох країн будуть брати участь у спільних військових навчаннях, а пізніше і в операціях. Однак антиукраїнські настрої серед польських націоналістичних політиків, які у розпалі російської агресії розпочали історико-пропагандистські атаки на Україну, ставлять під загрозу добросусідство обох держав та саму ідею Intermarium, першими основоположниками якої можуть стати лише Україна та Польща.

Польсько-українські відносини впродовж століть не були ідеальними, як це часто трапляється між сусідніми народами, і відзначалися міжнаціональними конфліктами та взаємними історичними образами. Однак у XVIII -му, як і в XX столітті, зиск від польсько-українського протистояння отримували виключно сусідні імперії, зокрема Росія. Рационально мислячі кола польської та української інтелігенції, зокрема Єжи Гедройць та Юрій Липа розуміли, що обом народам слід забути столітні образи й об'єднати зусилля в боротьбі проти небезпечніших загроз. На початку XXI століття, після зустрічей президентів Л.Кучми та А.Квасневського, на яких лідери країн домовилися про історичне примирення, здавалося б тема польсько-української історичної ворожнечі вичерпана. До того ж, від імені українського народу провідні представники української інтелігенції, серед яких перший президент Леонід Кравчук, Віктор Ющенко, голова УПЦ Київського Філарет, голова греко-католицької церкви Святослав Шевчук підписали відкрите звернення до Польщі і польського суспільства, в якому зазначили: "просимо вибачення і такою самою мірою прощаємо злочини і несправедливості, скоєні проти нас". Мислячі еліти обох країн розуміють, що міжетнічний польсько-український конфлікт є страшною трагедією обох народів і не має єдиного винуватця, тож заради майбутньої співпраці та добросусідства слід припинити ворушити покійників.

Однак, серед поляків далеко не всі налаштовані мирно щодо українців. Ухвалення польським Сенатом і Сеймом антиукраїнських постанов, про начебто "геноцид" польського населення на Волині від рук українських націоналістів" перекреслює весь конструктивний політичний і дипломатичний доробок та зусилля двох держав і народів, спрямовані на взаємне прощення та примирення і вшанування пам'яті невинно вбитих українців та поляків. При тому, що поляки століттями колонізували історично українські землі та винищували сотні тисяч українців, частина поляків вважає, що лише українці винні у міжетнічному конфлікті і тому лише вони повинні вибачитися.

Голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович, вважає, що рішення Сейму про "геноцид" поляків є висловом жалю не за загиблими людьми, а за втраченими територіями. В роки Другої світової значно більше поляків, загинули від рук нацистів та комуністів, але жодних резолюцій щодо визнання цих вбивств геноцидом польський парламент не розглядав. Натомість через 70 років після трагедії польські націоналісти раптом згадали "злочини українців". Початок польської інформаційної війни проти України на заході, синхронізований з активною фазою російської агресії на Сході, в рамках чого проявляється озвучена російським радикалом Володимиром Жириновським пропозиція Кремля розділити Україну між Росією та Польщею.

Можна звичайно стверджувати, що активізація антиукраїнської істерії у Польщі підживлювалася з Москви, але навіть якщо такі підбурювання й мали місце, то організовані вони на сприятливому ґрунті побутової українофобії серед поляків. Не секрет, що багато поляків зверхньо ставляться до українців і не останню роль у цьому відіграє історична ненависть за столітні події. На спекулюванні та формуванні таких настроїв заробляють політичний капітал польські праві й праворадикальні партії, однак останнім часом вони займають лідируючі позиції в політичній системі. Це може дуже негативно позначитися на польсько-українських відносинах, адже ці сили, спекулюючи на популізмі, можуть з часом висувати до України територіальні претензії щодо Волині та Галичини і вимагати грошової "компенсації". Українці ж натомість, можуть висунути полякам значно ґрунтовніші і справедливіші факти геноциду українців з боку поляків. Таким чином, дві стрижневі держави Міжмор'я, можуть просто розсваритися і антиросійського блоку в Східній Європі не буде створено.

Турецький гамбіт Кремля

Додаткового удару ідеї Балто-Чорноморської єдності, як оборонного союзу вільних і демократичних держав проти авторитарного російського імперіалізму, завдала недавня спроба військового перевороту в Туреччині і жорстка реакція турецької влади у відповідь. Після провалу спроби заколотників повалити владу президента Ердогана, турецький лідер розпочав репресії проти опонентів та ввів надзвичайний стан. Ердоган почав карати всіх, кого запідозрив у нелояльності і під каток розправи потрапили не лише військові, але й поліцейські, судді, чиновники, журналісти, викладачі та ліберальна інтелігенція. Кількість заарештованих в країні сягнула більше 20 тисяч чоловік, і ще десятки тисяч звільнені з роботи. Зокрема, турецька влада позбавила ліцензії близько 22 тисячі вчителів та викладачів приватних навчальних закладів. Рада вищої освіти заборонила викладачам вузів виїжджати за кордон. В країні закрито понад 130 медіа, заборонено діяльність кількох інформаційних агентств, 16 телеканалів і 45 щоденних газет. Очевидно, що в Туреччині розпочалася хвиля масових і з огляду на масштаби - невмотивованих репресій проти інакодумців, вільної преси та опозиційної демократичної інтелігенції, а сам президент Ердоган перетворюється на диктатора.

Встановлення відвертого авторитаризму в Туреччині може відштовхнути від неї як західноєвропейських партнерів, так і демократичних учасників потенційного БЧС - Польщу, країни Балтії, Україну, яким важко буде знайти спільну мову з мусульманським диктатором. До того ж, одразу після перевороту, Путін запропонував Ердогану підтримку та зустріч, що може розвернути вектор турецької зовнішньої політики на Кремль та інші диктаторські режими. Враховуючи ісламістські погляди турецького лідера та неприйняття його методів управління на Заході, Ердогану доведеться шукати союзників серед собі подібних диктаторських режимів Ірану, Росії чи КНДР, які не засуджуватимуть Анкару за репресії. В такому випадку мусульманський Азербайджан також орієнтуватиметься на Туреччину, а БЧС втратить сильного союзника і виявиться значно слабшим у військовому відношенні й абсолютно незахищеним з півдня. Адже турецька армія, чисельністю 400 тис чоловік, володіючи чотирма тисячами танків та 1 тисячею бойових літаків, входить в десятку найсильніших у світі і вважається найбільш оснащеною серед ісламських країн Близького Сходу.

Російський капкан для Грузії

Особливо мертвою хваткою Москва вчепилася за Грузію, організовуючи на її території сепаратистські утворення - Абхазію і Північну Осетію. У бойових діях з російськими

найманцями та військовими підрозділами загинуло близько 5 тисяч грузин, однак навіть після цього Грузія не послабила свою залежність від Москви. Під керівництвом М. Саакашвілі Грузія розпочала успішні реформи й побудувала першу на Кавказі демократію, але 2008 року зазнала прямої російської агресії, в результаті якої втратила близько 20% території. Проти президента, який поборов у країні корупцію, викоринив хабарництво у лікарнях, вишах, міліції та судах, реформував державний апарат і забезпечив конституційні права і свободи, Кремль почав інспірувати перманентні політичні кризи та масові протести, які зрештою привели до влади російсько-грузинського олігарха Бідзіну Іванішвілі. На гроші, зароблені в РФ, створили опозиційний проект «Грузинська мрія», який акцентував на критиці Саакашвілі та зумів здобути 54% голосів на парламентських виборах 2012 року. Новий президент Грузії Георгій Маргвелашвілі потрапив у політику завдяки особистій прихильності Іванішвілі і став де-факто його протеже. Попри декларативний проєвропейський курс, партія Іванішвілі виступає за нормалізацію відносин із Росією та називає винуватцем російської агресії діяльність М. Саакашвілі. У правлячій коаліції Грузії є проросійські політичні сили, такі як «Партія промисловців», яка скептично налаштована до НАТО та виступає за приєднання Грузії до Митного союзу. Сам олігарх Іванішвілі неодноразово заявляв: «Ми уважно вивчаємо Євразійський економічний союз і якщо побачимо користь для Грузії, то чому б ні?». Проти экс-президента М. Саакашвілі, який, узявши проєвропейський курс, зробив з відсталої та напіврозваленої Грузії з феодально-кримінальними порядками демократичну і правову державу, нова влада порушила кримінальну справу, яку багато експертів розцінює як покарання за непокору Москві. Таким чином одну з найбільш мотивованих країн, яка на власному досвіді зацікавлена у створенні антиросійського оборонного союзу, Москва зуміла нейтралізувати на невизначений період. Отож, геополітичний розклад в регіоні, який Кремль називає зоною свого впливу а московські імперіалісти обрали напрямом своєї експансії, склався напрочуд вигідно для Москви. Потенційні учасники антиросійського оборонного союзу розрізненні та розсварені, і в найближчій перспективі не дійдуть спільного рішення щодо створення союзу.

Однак міжнародний досвід свідчить, що перед небезпекою воєнного вторгнення агресора, у спільні союзи об'єднувалися ще більш різнокультурні та історично непримиренні країни. Так, у рамках НАТО і ЄС об'єдналися такі споконвічні конкуренти, як Британія та США, Франція та Німеччина, історичні й територіальні конфлікти між якими були одними з головних причин Першої та Другої світових воєн. А історично непримиримі Греція і Туреччина, через які пролягала межа двох ворожих цивілізацій, півстоліття співпрацювали в рамках Північно-Атлантичного альянсу. То ж усвідомлення реальної воєнної небезпеки з боку РФ та відмова від популістичних спекуляцій на історичних конфліктах минулого століття, дозволять й Україні та Польщі, Туреччині та Грузії співпрацювати в єдиному Балто-Чорноморському союзі, який Москва панічно намагається розвалити ще у зародковому етапі.

Олександр Ніконов

«ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ СЕПАРАТИЗМУ НА ЗАКАРПАТТІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ»

Останнім часом в українських ЗМІ та в експертному середовищі лунають думки про те, що Росія та Угорщина намагаються використати Закарпатський регіон в деструктивних цілях з метою дестабілізації ситуації в Україні. Значно збільшилось фінансування офіціальним Будапештом угорських організацій та проектів в економічній сфері, російська сторона не припиняє спроб включити до порядку денного русинський фактор.

В даному матеріалі проводиться дослідження основних загроз потенційного розвитку сепаратизму в Закарпатській області в контексті аналізу викликів регіональної безпеки в Східній Європі.

Фактор національних меншин в регіоні

Закарпатська область фактично знаходиться в «Карпатському регіоні», де домінуючі позиції займає Угорщина. Закарпаття межує з 4 країнами, які входять до складу Європейського Союзу - Угорщиною, Польщею, Румунією і Словаччиною.

В регіоні проживає понад 100 національностей. Українці становлять 80,5%, угорці - 12,1%, румуни - 2,6%, росіяни - 2,5%, роми - 1,1%, словаки - 0,5%, німці - 0,3%. Також на території області проживає 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірмен та ін.

В області діє 62 національно-культурних товариств з обласним статусом, в тому числі 13 - угорської, 17 - ромської, 5 - словацької, 3 - російської, 11 - русинської, 4 - румунської, 2 - єврейської, 2 - німецької та по одному польської, чеської, вірменської, білоруської та азербайджанської громад.

Згідно з переписом 2001 року в якості рідної українську мову вказав 81% місцевих жителів, угорську - 12,7%, російську - 2,9%, румунську - 2,6%. При цьому у зв'язку з активізацією угорських урядових інституцій кількість носіїв угорської мови значно зростає.

У 98 дошкільних навчальних закладах навчання проводиться на мовах національних меншин, в тому числі: 74 - угорською, 2 - румунською, 1 - російською, 17 - українською та угорською, 2 - на українському і словацькому, 1 - угорською та російською, 1 - українською та німецькою мовами.

В області активно функціонує Центр культур національних меншин Закарпаття, на базі якого представники національно-культурних товариств мають можливість здійснювати статутну діяльність на безоплатній основі. Працюють також Центр словацької культури і Центр німецької культури «Паланок».

У місцях компактного проживання представників національних меншин функціонує 94 заклади культури, при яких діє 469 колективів художньої самодіяльності, 97 бібліотек, побудовано і встановлено більше 70 пам'ятників і пам'ятних знаків на честь відомих діячів культури і важливих історичних подій національних спільнот.

З метою задоволення інформаційних потреб національних меншин Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія (ЗОДТРК) транслює теле- і радіопередачі на мовах національних меншин, працюють редакції угорською, румунською, словацькою, німецькою

мовами та об'єднана редакція російською, циганською та русинською мовами. Виходять газети угорською та словацькою мовами. Три районні та одна міська комунальні газети дублюються угорською мовою¹.

Угорський фактор в регіоні

У Закарпатській області проживає близько 150 тисяч етнічних угорців. Переважно у Берегівському та Виноградівському районах, а також Мукачівському та Ужгородському. Це становить близько 12% від всього населення краю.

Геополітичні стратегії Будапешта спираються на історичний досвід включення Закарпаття до складу Угорщини. Керівництво цієї держави не визнає Тріанонської мирної угоди 1920 року, після підписання якого Угорщина втратила більшу частину територій, включаючи Закарпаття. На тлі цього і в зв'язку з перемогою на парламентських виборах консервативних і ультраправих політичних сил угорське керівництво фактично започаткувало потужний вплив на Закарпаття, використовуючи при цьому різноманітні канали та засоби.

На підставі офіційних заяв угорського керівництва та лідерів консервативних політичних сил Будапешта варто зробити наголос на тому, що зовнішньополітичні цілі Угорщини полягають у використанні етнічного чинника, поширенні сепаратистських і антиукраїнських настроїв, в пропаганді ідеї федералізації України.

При цьому допускається варіант того, що угорська сторона може використовувати елементи стратегії РФ, які офіційний Кремль використовував протягом тривалого часу в АР Крим та східних областях України. Підтвердженням цієї гіпотези є те, що Будапешт посилену увагу приділяє демонстрації турботи потребам «зарубіжних співвітчизників», розвитку структур політичної присутності в регіоні, розвитку самосвідомості угорської меншини, формування системи освіти етносу, науковому «обґрунтуванню історичної приналежності» Закарпаття до Угорщини.

У Законі Угорщини «Про угорців, які проживають в сусідніх країнах» (№ LXII - 2001 р.) основний акцент робиться на громади, які розсіяні в сусідньому прикордонні, т.зв. «Карпатському басейні». Цей нормативно-правовий акт має прикладний характер, він визначає практичні заходи, спрямовані на посилення гуманітарно-економічної залежності зарубіжних громад від Угорщини шляхом надання стипендій, нагород і пільг. Закон також регулює підтримку за кордоном угорського освіти, культури і науки. На ці напрямки зосереджені основні зусилля урядових структур сусідньої з Україною держави.

Колишній міністр сільського господарства Угорщини Й. Тордян з «Партії дрібних фермерів» раніше дозволив собі заявити про необхідність з'єднати кордони Угорщини та Польщі, що підтримали лідери праворадикальних сил цих країн. Таким чином, ідеї історичного реваншизму знайшли підтримку і в середовищі офіційних представників влади [3].

В 2017 році віце-прем'єр Угорщини, представник Християнсько-демократичної народної партії Угорщини Жолт Шем'єн під час презентації книги під заголовком «Права меншин. Представлення інтересів. Автономність» наголосив, що «виживання закордонних етнічних угорських громад залежить від їх здатності досягти прогресу в справі автономії у

---

¹Інформація про стан захисту прав громадян різних національностей та віросповідань в Закарпатській області

складі держави, де вони мешкають» і «автономія є метою і баченням майбутнього для всіх етнічних угорців, які мешкають за кордоном Угорщини». Фактично він заявив про те, що інтереси угорців, що мешкають за кордоном, будуть захищені, якщо етнічні угорські партії будуть представлені в місцевих парламентах. При цьому він наголошував на тому, що держави начебто зацікавлені в асиміляції угорців, а угорська влада виступає за те, щоб зупинити асиміляцію і зберегти угорську ідентичність. За його словами, важливо, щоб інтереси угорців за кордоном були представлені і на місцевому рівні, і на рівні національного парламенту. Віце-прем'єр-міністр Угорщини Шем'єн заявив, що угорці повинні зберігати єдність, і це особливо важливо під час парламентських виборів. Згідно з його заявою, етнічні угорські партії не лише мають дбати про представлення інтересів місцевої угорської спільноти, але також несуть відповідальність перед усією нацією. В цьому контексті він згадав про «Союз угорців Воеводини», що діє на території Сербії, – як приклад етнічної угорської партії, яка повністю відповідає цьому критерію².

Слід зауважити, що угорці Закарпаття мають широку культурну автономію, в області активно діють осередки громадсько-політичних організацій угорців (КМКС та УМДС), які на час виборів стають партіями. Водночас, щодо політичної автономії угорців Закарпаття, то досі точаться дискусії, зокрема навколо відновлення в межах Закарпатської області так званого угорського або Притисянського виборчого округу, який існував на парламентських виборах 1998 року. Водночас, тема угорської автономії на Закарпатті часто використовується для інформаційних провокацій, які запускають періодично. Остання – наприкінці грудня минулого року³.

На думку доктора соціальних комунікацій, завідуючого кафедри журналістики Ужгородського національного університету Юрій Бідзіля, паралельно угорські медіа збудують населення, переповідаючи нісенітницю про заборону угорської мови в Закарпатському регіоні⁴.

Державний секретар Міністерства закордонних справ та зовнішніх економічних зв'язків Угорщини, відповідальний за дипломатичні та економічні питання, Левенте Мадяр, в інтерв'ю закарпатському угорськомовному часопису «Карпатолій» (друкований орган «Товариства угорської культури Закарпаття», опубліковане 22 березня п.р.), анонсував і прокоментував свій візит до Закарпатської області, що відбувся 23-24 березня 2017 р., в ході якого в угорськомовних селах Виноградівського, Хустського та Тячівського районів презентував запровадження другого етапу програми з підтримки Угорщиною закарпатських угорських підприємців, здійснюваної за посередництва «Закарпатського центру економічного розвитку «Еган Еде». Зокрема, він наголосив, що «... 2017 рік для Закарпаття «стане роком прориву», та висловив надію, що заплановані інвестиції працюватимуть таким чином, «щоб на десятиліття забезпечити функціонування тієї економічної структури, над розбудовою якої ми тепер трудимося», ці капіталовкладення можуть стати реальною допомогою для «десятиків тисяч угорських та русинських підприємців в створенні ринків збуту»⁵.

²<http://voloshyna.org.ua/3623-ugorschina-zbralasya-zahischaty-prava-ugorciv-v-ukrayin.html>

³<http://zakarpattya.net.ua/News/168076-Vitse-premier-Uhorshchyny-okreslyv-avtonomiiu-iak-stratehichnu-politychnu-metu-dlia-zakarpatskykh-uhortsiv>

⁴<https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/dyskusiya-pro-movnyy-zakon-na-zakarpatti-peredvyborchi-manevry-d-r-yuriy-bidzilya>

⁵<http://zakarpattya.net.ua/News/168178-Uhorshchyna-cherez-fond-Ehan-Ede-ekonomichno-pidtrymuvatyme-rusynstvo>

Прикметно, що питання т.зв. «русинських підприємців» активно підіймає лідер русинських сепаратистів Петро Гецко, який з 2014 року переховується від органів досудового розслідування на території РФ.

З минулого року закарпатські підприємці отримали можливість залучення коштів на розвиток бізнесу з грантових програм угорського уряду. Так, у червні 2016 року було оголошено відповідні гранти. Вони спрямовані на те, щоб молоді підприємці Закарпаття могли розвивати свій бізнес і створювати нові робочі місця. Таким чином, Угорщина стимулює закарпатських угорців залишатися вдома, а не емігрувати, в тому числі й через проблеми з іншими мігрантами в ЄС. Угорська сторона виділила Україні 6,5 млн. євро безповоротної допомоги в області туризму і підприємництва, а також безвідсотковий кредит на суму 65 млн євро. При цьому невідомо, який обсяг даних коштів було освоєно. Більше того, Угорщина заявила про готовність вкласти в Закарпаття 80 млн. євро інвестицій [4].

Угорські структури заснували в Закарпатській області потужну платформу для реалізації антиукраїнської діяльності. До її складовою, перш за все, відноситься розвинена мережа національно-культурних організацій угорської громади. Всього їх в області налічується більше 50. Дані організації, як правило, мають союзників і партнерів в Угорщині. Серед найбільш активних з них варто відзначити:

- «Товариство угорської культури Закарпаття» (ТУКЗ) - очолює народний депутат від партії БПП «Солідарність» Василь Брензович;

- «Демократичний союз угорців України» (ДСВУ) - керівником якого є Ласло Зубанич.

Навколо діяльності даних структур фактично здійснюється активність суміжних за програмними цілями і завданнями громадських організацій. Тривалий час керівництво ДСВУ і ТУКЗ перебували в стані конфронтації, викликаного конфліктом за розподіл фінансових потоків з Будапешта, амбіціями лідерів цих організацій і правом представляти угорців за кордоном.

Інформаційна інфраструктура Угорщини займає важливе місце у формуванні проугорської свідомості жителів Закарпатської області. Уряд Угорщини використовує місцеву інформаційну платформу для формування національної свідомості закордонних угорців і мобілізації даної громади для вирішення важливих для Будапешта питань. Сьогодні в регіоні зареєстровано близько 20 періодичних видань угорською мовою. Найбільший вплив мають газети «Карпатський об'єктив» (фінансується «Товариством угорської культури Закарпаття»), «Карпаталія» (фінансується за кошти угорської фонду ім. Г. Бетлена) і «Карпат Ігоз Со Ігоз» (отримує фінансування від «Демократичного союзу угорців України»).

Важливо відзначити також факт створення кореспондентського пункту угорського телеграфного агентства, який може використовуватися угорською стороною для ведення підривної антиукраїнської діяльності в регіоні. При чому дана структура фактично працює при Генеральному консульстві Угорщини, маючи можливості онлайн трансляції на угорські телеканали, володіючи для цього і виїзними групами. В цілому, ключову роль в консолідації закарпатських угорців, формуванні їх свідомості та вплив на ситуацію і процеси в угорській нацменшини в регіоні надає акредитовані дипломатичні представництва Угорщини - Генеральне консульство Угорщини в м. Ужгород і консульство в м. Берегово. Паралельно співробітники угорських консульств в регіоні впливають на свідомість угорців України та

створюють передумови для реалізації автономістських сценаріїв, лобіюють захист прав біпатридів, що становить загрозу національній безпеці України.

Необхідно нагадати, що раніше на офіційному сайті угорського парламенту була опублікована інформація про те, що на засіданні комітету Державних Зборів Угорщини в червні 2015 року куратор Інформаційного відомства (спецслужба Угорщини) від уряду Янош Лазар аргументував необхідність активізації діяльності спецслужб Угорщини на українському напрямку потребою керівництва держави в розвідувальній інформації щодо ситуації в Україні в умовах конфлікту з РФ і про становище закарпатських угорців. Також він оцінив спеціальні операції, проведені в Україні угорськими військовою розвідкою і контррозвідкою, а також громадянської розвідкою. За фактом відзначається відсутність спроб замаскувати агресивний наступ Будапешта в українському векторі, що підтверджує існування стійких загроз національній безпеці України. Подібна позиція угорського політика фактично скасовує декларовані лідерами Угорщини заяви щодо продовження політики добросусідства [3].

У 2014 році «Йоббік» провів з'їзд з підкарпатськими русинами, де було заявлено про об'єднання їх сил в боротьбі за створення «Карпато-русинської області» в складі Угорщини. Там був присутній Василь Джуган та інші лідери русинських сепаратистів. «Йоббік» ініціював створення «батальйону Святого Іштвана», члени якого діють на боці «ДНР». У його складі спочатку знаходилося 129 осіб – вихідців з Закарпаття. Набором людей до складу батальйону займався в тому числі й один з лідерів русинських сепаратистів Василь Джуган. А їх переміщення до т.зв. «ДНР» здійснювалося через територію Білорусі [4].

Паралельно градус напруження підігрівають проросійські пабліки в соціальних мережах, штучно розгойдуючи ситуацію в регіоні. Так, зокрема, 15 березня поточного року в групі «Сводки ополчення Новоросії», що активно підтримує діяльність проросійських сепаратистів на тимчасово окупованих територіях Донбасу, був розповсюджений матеріал, в якому зазначалось, що представники російських приватних військових компаній незадовго до Нового року (приблизно в середині грудня 2016 г.) отримали дуже велике замовлення. Вони вийшли майже в повному складі в Угорщину, в райони, які межують з українським Закарпаттям. ПВК, назва якої не повідомляється, було доручено в разі початку нового Майдану або масових заворушень в Україні негайно заходити на територію Закарпаття для «охорони громадян Євросоюзу». У повідомленні пабліку донбаських сепаратистів стверджується, що представникам російської ПВК видали мапи Закарпаття з конкретними вказівками, куди і в який термін висуватися, які населені пункти, мости і перехрестя доріг займати. Наголос робиться на блискавичній швидкості, злагодженості та чіткій координації дій з русинами. З боку Закарпаття є свої координатори - люди, які мають з української сторони надати максимальне сприяння, в разі потреби - провести особовий склад ПВК «контрабандистськими» стежками до місця нової дислокації, а потім забезпечити їм прикриття і постачання. Угорські прикордонники і спецслужби, зі свого боку, не будуть чинити опір та жодних перешкод найманцям, задіяним в даній операції⁶. Наскільки ця інформація відповідає дійсності, і чи не є вона відлунням чергової інформаційної диверсії спецслужб РФ проти України, достовірно не відомо [4].

Варто зазначити, що поряд з іншими векторами деструктивної політики в Україні, офіційний Будапешт в просуванні процесу автономізації Закарпаття використовує і релігійну систему за національною ознакою. Згідно з відкритими джерелами інформації, духовні потреби понад 80% угорців Закарпаття забезпечує Закарпатська Реформістська Церква, очолювана єпископом Ш. Зан-Фабіаном. Вона налічує 117 релігійних організацій і

⁶https://vk.com/strelkov_info?w=wall-57424472_137567

займає керівну роль в системі духовних орієнтирів угорської національної меншини. За фактом ЗРЦ є етнічною церквою, яка орієнтується на забезпечення духовних потреб виключно угорців, а сам єпископ обирається за наявності контролю з боку уряду Угорщини. При цьому важливо підкреслити, що в своїй діяльності священники ЗРЦ часто виявляють факти відмови в потребах інших національностей. У той же час вони проявляють вороже ставлення до маргінальних етнічних груп, перш за все, до ромів. Представники духовенства ведуть переговори з угорськими посадовими особами, а також відзначалися спроби їх залучення до передвиборчої агітації.

В рамках даного дослідження необхідно також зупинитися на діяльності Мукачівської дієцезії Римо-католицької церкви, яку очолює єпископ А. Майнек. Фактично дана дієцезія займає друге місце після ЗРЦ за охопленням етнічних прихожан в регіоні. Крім того, динамічно створюються і розвиваються в місцях компактного проживання угорців угорські парафії Мукачівської греко-католицької єпархії [3].

В рамках аналізу деструктивної політики Будапешта щодо України актуальним розглядається необхідність звернути увагу на аналіз «Стратегії національної політики Угорщини до 2020 року». В даному урядовому документі особлива увага приділяється пропаганді ідей шовінізму і реваншизму. Головна теза «Стратегії» - формування в «Карпатському регіоні» «угорської нації» і лобіювання територіальної автономії для закордонних угорців. У складанні даного акту брали участь інститут дослідження національної політики, рада угорської діаспори, експертні комісії МАЕРТ, державний секретаріат Національної політики, Міністерство державного управління та юстиції Угорщини. У зазначеному документі чітко визначено коло учасників реалізації «Стратегії», до якого перераховані, крім Угорщини, сусідні країни та Євросоюз.

Згідно окремих положень даного акту та аналізу діяльності угорської сторони в Закарпатській області, з 2010 року спостерігається активність угорських структур в реалізації «національної політики» за наступними напрямками:

- створення єдиної інформаційної системи, яка спрямована на формування світогляду «нації» і здатною мобілізувати угорська національна меншина по важливих питаннях;
- збільшення кількості угорських громад за кордоном;
- зменшення ролі кордонів між Угорщиною та країнами проживання закордонних угорців як бар'єрів на шляху об'єднання «нації»;
- підтримка створення територіальних автономій угорців.

Фактично угорський уряд розглядає як проміжний етап формування в сусідніх країнах органів самоврядування угорців, здатних висувати автономістські ініціативи. Зокрема, Будапешту вже вдалося сформувати в Закарпатській обласній раді фракцію депутатів з угорської меншини. У той же час в органи місцевого самоврядування почали проникати біпатриди, які можуть діяти в інтересах правоохоронних органів Угорщини.

Кінцевою метою реалізації даної «Стратегії» є проголошення автономії територій компактного проживання угорців.

Згідно загальній оцінці ситуації в Закарпатській області, необхідно відзначити, що основними досягненнями Угорщини по реалізації своїх позицій в регіоні вважаються:

- фактична гуманітарно-культурна автономія місць з компактним проживанням угорців в Берегівському та Виноградівському районах;
- домінування угорської мови в системі освіти і щеплення угорській молоді імунітету до українського гуманітарно-культурний вплив;
- консолідація громадських організацій угорців в регіоні, які тривалий час конкурували між собою;
- просування в органи місцевого самоврядування підконтрольних депутатів, які можуть використовуватися в реалізації деструктивних планів угорських структур;
- залучення жителів Закарпаття до суспільно-політичних процесів у сусідній державі, збільшення кількості «закордонних співвітчизників».

На сьогоднішній день офіційний Будапешт оцінює кроки по реалізації «Стратегії» в Україні більше, ніж успішні. А набутий в Закарпатті досвід планується розглянути в якості зразка з метою його застосування вже на території Румунії, Сербії та Словаччини в частині проведення виборів до органів місцевого самоврядування та впливу на соціально-політичну ситуацію в даних країнах. Зокрема, відзначається наявність деструктивної політики Будапешта зі стимулюванні сепаратистських процесів в Секуйському краї і в місцях компактного проживання чанго, а також у Воєводині і в Південній Словаччині.

Русинський сепаратизм

За інформацією В. Сіверського, російська сторона активно працює на українському Закарпатті, підтримуючи русинський сепаратизм. Росія за допомогою місцевих активістів в Україні намагається довести, що на Закарпатті живе окремий русинський народ, який послуговується окремою русинською мовою. Робота зі створення так званого четвертого східнослов'янського народу – русинів на Закарпатті – розпочалася в часи агонії Радянського Союзу. Русинів як окремий народ «відкрили» в тодішньому Інституті слов'янознавства і балканістики АН СРСР у Москві (нині Інститут славянознавства РАН). Саме звідти до Ужгорода було скеровано кадри, завданням яких було роздмухати новоявлене русинство.

У жовтні 2008 року в Росії при Південному федеральному університеті в Ростові-на-Дону було створено Центр україністики, який очолив Едуард Попов. Одним із перших заходів, організованих новоствореним Центром у грудні 2008 року, була міжнародна конференція під назвою «Геноцид и культурный этноцид русинов Карпатской Руси (конец XIX – начало XX вв.)». Частина матеріалів цієї конференції увійшла до збірника «Русины Карпатской Руси: проблемные вопросы истории и современность», виданого 2010 року. У ростовському збірнику про «геноцид» русинів Закарпаття звертає на себе увагу стаття Олега Неменського. В ній автор нагадує, що, підбиваючи підсумки всеросійського перепису населення з 2002 року, Росія 2004 року визнала нову слов'янську етнічність – русинську. Якщо зважити, що в Закарпатській області русинами задекларували себе приблизно 10 тисяч громадян України, то зрозуміло, що ні про який етнічний сепаратизм, ні про яку загрозу унітарній державі Україна не може йти мова⁷.

На думку Любомира Белея, фактично так зване неорусинство стало знаряддям дезінтеграції українства, місцевим різновидом концепту «Новоросії» на Закарпатті. Ідея дезінтегрувати український етнічний простір, що лежить в основі цієї концепції, об'єднала

⁷<http://politiko.ua/blogpost75667>

непримиренних супротивників: окремі політичні партії та рухи сусідніх центральноєвропейських країн і російських реваншистів на зразок Олександра Дугіна, Костянтина Затуліна; впливові сили греко-католицької та православної (МП) єпархій; закарпатську бізнесово-правлячу верхівку. Не залишають осторонь підтримки неорусинства й органи місцевої та державної влади. Вони надають фінансову підтримку русинським акціям⁸.

За інформацією керівника військово-патріотичної організації «Карпатська Січ» Тараса Деяка, у 2004 р. Росія почала активізувати свою діяльність після того, як почали втрачати контроль над ситуацією в країні по завершенню Майдану. З цією метою був використаний Петро Гецько, представник «Просвіти ім. Духновича». У той час русинів також активно підтримував В. Балоба, який фінансував їх діяльність. У 2009 році він усвідомив масштаби впливу на ситуацію Росії і зменшив активність щодо підтримки русинського сепаратизму. У 2010 році за влади Віктора Януковичі почали боротися з проявами русинського сепаратизму. Зокрема, їх лідер Дмитро Сидор отримав три роки умовно. Однак, окрім нього в регіоні діяли й інші лідери русинського руху, такі як Василь Джуган, Михайло Тяско. Після Євромайдану П. Гецько виїжджає до Росії, а В. Джуган та М. Тяско переходять на території Чехії. Активна діяльність переноситься в соціальні мережі, де були створені різні групи, зокрема ті, що пропагують діяльність Підкарпатської Русі, де налічувалося близько 6 тисяч користувачів. З'являється також така фігура як Михайло Сверлович, який закликав активізувати в області підпільну діяльність, включившись в інформаційну війну. Саме він закликав в травні 2016 року створити так звану «Русинську народну армію» на Закарпатті.

Після цього в гру вступає Віктор Медведчук, який має своїх представників у правоохоронних органах і у місцевій владі. До його групи в регіоні входять депутат Верховної ради України Михайло Ланьо, депутат Закарпатської обласної ради Іван Чубірко, колишній голова Закарпатської ОДА Олександр Ледида, «права рука» Михайла Ланя, генерал-майор МВС, депутат облради від Опозиційного блоку Віктор Русин, які є опонентами групи В. Балоби на Закарпатті. До цієї групи також необхідно віднести Миколу Желізняка, бывшего керівника громадської ради при обласному МВС, коли начальником УМВС була людина Медведчука Сергій Шаранич. Вони починають підтримувати фіктивних «активістів», допомагати розповсюдженню інформаційного розголосу на сайтах, до яких мають доступ.

Паралельно Василь Джуган організував людей на роботу за кордон як в Чехію, так і в Росію. З цією метою була створена «Організація роботодавців на Закарпатті». Саме закордоном їх заохочували до антиукраїнської діяльності, яка підсилювалась після їх повернення до України.

Після цього на політичній сцені регіону з'являється колишній мер м. Ужгород Сергій Ратушняк, який в 2016 році відвідує Москву. Представники групи В. Медведчука починають активно взаємодіяти з Сергієм Ратушняком. Вони підтримують діяльність таких людей, як Іван Данацко, який в грудні минулого року повісив прапор русинів біля Закарпатської обласної державної адміністрації. Також була створена організація «Автоєвросила», яка виступала за зменшення мита, проводила в листопаді минулого року акцію протесту на українському кордоні. В область намагались заїжджати сепаратистські організації з інших

---

⁸<http://tyzhden.ua/History/153578>

регіонів України. Наприклад, партія ЗУБР, яку мав очолити Дмитро Сидор. А його «права рука» Василь Бедзір повинен був проголосити автономію русинів у Закарпатській області».

У 2016 році Віктор Русин вносить на сесію Закарпатської облради питання до Кабміну про надання Закарпаттю статусу вільної економічної зони, посиляючись на результати референдуму 1991 року. Сергій Ратушняк поширював цю інформацію на доступних інтернет-майданчиках, а Михайло Василь Джуган постійно це репостили на сторінках соціальних мереж.

Висновки

Таким чином, проблема розпалювання сепаратистських тенденцій в Закарпатській області має виключно штучне коріння.

По-перше, цю тематику активно підіймає регіональна влада, місцеві кримінальні та олігархічні середовища з метою здійснення тиску на Київ, вимагаючи додаткові преференції. Кримінальні угруповання педалюють тематику сепаратизму для того, щоб самостійно контролювати в регіоні газо- і нафтопроводи, всі ресурси та контрабандні потоки. Вони ж ініціюють заходи щодо дискредитації українських націоналістів і ветеранів АТО. Для досягнення своїх цілей ці угруповання мають план з підтримки сепаратистських тенденцій. Але на даний момент їх діяльність не перетиналася з угорцями. З певною вірогідністю, на даному етапі вони не заважають один одному і не включаються до діяльності іншої сторони, не виступаючи при цьому в якості опонентів.

По-друге, існує група русинських сепаратистів, до якої входить Василь Джуган, Михайло Тяско, Петро Гецько та інші, які повністю контролюються з Москви. Вони фактично незалежні як від місцевих еліт та кримінальних груп, так і угорської сторони. Хоча це не заважає їм приймати участь у проектах як однієї, так й іншої групи.

По-третє, з 2010 року на території Закарпаття істотно збільшилась присутність Угорщини. В регіон активно залучаються кошти на розвиток підприємницької діяльності, триває роздача угорських паспортів, офіційним Будапештом стимулюються щеплення угорської молоді імунітету до українського гуманітарно-культурного впливу.

Незважаючи на відсутність в українських і західних ЗМІ інтересу до проблеми зростаючої угорської загрози в «Карпатському регіоні», на сьогоднішній день виникає дискусійне питання, чи існує взагалі ймовірність розіграшу Угорщиною «кримського сценарію» на Закарпатті в разі дестабілізації ситуації в Києві і організації штучного третього Майдану популістськими політичними силами.

Також слід додати, що угорської стороною може використовуватись релігійний фактор для здійснення впливу Будапешта на свідомість національного угорської меншини Закарпаття. Для цього можуть бути використані канали гуманітарної та фінансової допомоги, перш за все, фонди «Католицький Карітас», Громадянська організація, «Реформаторська благодійність» та інші. При цьому офіційний Будапешт фактично копіює політику Кремля щодо використання «національної церкви» в деструктивній політики по відношенню до України.

Також треба враховувати, що російська сторона активно робить ставку на дестабілізацію соціально-політичної ситуації в Україні шляхом підбурювання штучного третього Майдану або масових безладів. В разі розвитку ситуації за цим сценарієм популістські та екстремістські сили, пов'язані зі спецслужбами Росії та Угорщини, з

великою вірогідністю, намагатимуться дестабілізувати Закарпатську область на сепаратистському підґрунті. Тому, коли в Україні активізуються представники деяких радикальних націоналістичних організацій (таких як, зокрема, «ОУН» М. Коханівського), які закликають до повалення конституційного ладу та погромів в столиці, дивним чином зростає активність російської сторони в медіа-просторі, що підіймає питання закарпатського сепаратизму та процесу сецесії в інших регіонах України. Така сама ситуація спостерігалась і в 20-х числах лютого поточного року, і у зв'язку з активністю «блокадників» на Сході України та в Києві.

З огляду на це, українській владі необхідно не лише змінити підхід до інформаційної безпеки, але й також створити умови для недопущення появи незаконних збройних формувань, афілійованих з іноземними державами, в західних регіонах України.

Українська влада та громадяни України мають чітко усвідомлювати, що владні кола сусідніх РФ та Угорщини надалі максимально збільшуватимуть використання фактору національних меншин в деструктивних цілях проти України, незважаючи на те, що Будапешт системно пов'язаний з ЄС та блоком НАТО. Нацменшини України мають бути інтегровані в українське суспільство, максимально комфортно себе почувати в якості громадян України, а не сусідніх країн, не боючись при цьому дискримінації за національною ознакою.